

Наталія Никитченко,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового та
податкового

права Державного податкового

університету, м. Ірпінь, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9545-1434>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛОКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено особливості правового регулювання релокації підприємств із територій, на яких ведуться бойові дії або які перебувають під загрозою їх ведення, в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення безперервності господарської діяльності, збереження виробничого потенціалу суб'єктів господарювання, захисту трудових прав працівників та підтримання економічної стійкості держави в умовах збройної агресії російської федерації проти України. Особливу увагу зосереджено на аналізі нормативно-правових актів, що регулюють організаційно-правові засади релокації підприємств, визначають повноваження органів державної влади у сфері реалізації відповідної державної політики, а також встановлюють правові механізми державної підтримки суб'єктів господарювання, які переміщують свої виробничі потужності до безпечніших регіонів України.

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання релокації підприємств із територій, де ведуться бойові дії або існує загроза їх ведення, аналізу нормативно-правових актів, механізмів державної підтримки та правових гарантій переміщення суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Методологічну основу дослідження становлять діалектичний, системно-структурний, формально-юридичний та порівняльно-правовий методи. Їх застосування дало змогу дослідити правові засади релокації підприємств в умовах воєнного стану, проаналізувати систему нормативно-правових актів, що регулюють відповідні правовідносини, визначити особливості механізму правового регулювання релокації суб'єктів господарювання та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у цій сфері.

Обґрунтовано, що релокація підприємств в умовах воєнного стану є комплексним організаційно-правовим механізмом, який передбачає переміщення виробничих потужностей, майна, трудових ресурсів та інших елементів господарської діяльності суб'єкта господарювання із територій, де існує загроза знищення або ускладнено здійснення діяльності, до безпечніших регіонів України. Визначено, що правова природа релокації полягає у поєднанні приватноправових та публічно-правових елементів, оскільки її реалізація пов'язана як із самостійним прийняттям підприємством управлінських рішень, так і з організаційною та інституційною підтримкою з боку органів державної влади й органів місцевого самоврядування. Доведено, що ефективність механізму релокації залежить від належного нормативно-правового регулювання, координації діяльності уповноважених органів, забезпечення логістичної, фінансової та інформаційної підтримки, а також створення умов для подальшого відновлення господарської діяльності підприємств у приймаючих регіонах.

Ключові слова: релокація підприємств, переміщення суб'єктів господарювання, правове регулювання, воєнний стан, суб'єкти господарювання, державна підтримка підприємств, господарська діяльність, території бойових дій, організаційно-правовий механізм, публічне управління.

Nataliia Nykytchenko

The peculiarities of the legal regulation of enterprise relocation under martial law

Abstract. This article examines the peculiarities of the legal regulation of the relocation of enterprises from territories where hostilities are taking place or which are under threat of such hostilities, under the legal regime of martial law in Ukraine. The relevance of this topic stems from the need to ensure the continuity of economic activity, preserve the production capacity of business entities, protect the labor rights of employees, and maintain the country's economic stability in the face of armed aggression by the Russian Federation against Ukraine. Particular attention is paid to the analysis of regulatory and legal acts that define the organizational and legal framework for the relocation of enterprises, the powers of state authorities regarding the implementation of state policy in this area, as well as the legal mechanisms for state support of business entities that are relocating their production facilities to safe regions of

Ukraine.

The purpose of this article is to examine the peculiarities of the legal regulation of the relocation of enterprises from territories where hostilities are taking place or where there is a threat of hostilities, and to analyze regulatory acts, mechanisms of state support, and legal guarantees for the relocation of business entities under martial law.

The methodological basis of the study consists of dialectical, systemic-structural, formal-legal, and comparative-legal methods. Their application made it possible to examine the legal foundations for the relocation of enterprises under martial law, analyze the system of regulatory acts governing the relevant legal relationships, identify the peculiarities of the legal framework for the relocation of business entities, and formulate proposals for improving Ukrainian legislation in this area.

It has been established that the relocation of enterprises under martial law is a comprehensive organizational and legal mechanism that involves the transfer of production capacity, property, labor resources, and other elements of a business entity's economic activity from territories where there is a threat of destruction or where conducting business is impeded to safer regions of Ukraine. It has been determined that the legal nature of relocation lies in a combination of private-law and public-law elements, since its implementation is linked both to an enterprise's independent management decisions and to organizational and institutional support from state authorities and local self-government bodies. It has been demonstrated that the effectiveness of the relocation mechanism depends on proper regulatory and legal framework, coordination of activities by authorized bodies, provision of logistical, financial, and informational support, as well as the creation of conditions for the subsequent resumption of business operations by enterprises in the host regions.

Keywords: relocation of enterprises, relocation of business entities, legal regulation, martial law, business entities, state support for enterprises, economic activity, hostilities areas, organizational and legal mechanism, public administration.

Постановка проблеми. Релокація підприємств із територій, на яких ведуться бойові дії або існує загроза їх ведення, в умовах воєнного стану в Україні є важливим інструментом забезпечення безперервності господарської діяльності, збереження виробничого потенціалу та підтримання економічної стійкості держави. Переміщення суб'єктів господарювання передбачає не лише фізичне транспортування майна та виробничих потужностей, а й комплекс організаційних, правових та управлінських заходів, спрямованих на відновлення функціонування підприємств у безпечніших регіонах. Правові засади здійснення такої діяльності визначаються положеннями Конституції України, Господарського кодексу України (втратив чинність), Цивільного кодексу України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також нормативно-правовими актами Кабінету Міністрів України, що регламентують механізми державної підтримки релокації підприємств. Важливе значення у цьому контексті відіграла Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 № 305 «Про особливості роботи акціонерного товариства “Укрпошта” в умовах воєнного стану», остання фактично започаткувала державну логістичну підтримку бізнесу. А також Закон України від 28 липня 2022 року № 2468-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави», який вносить зміни до низки нормативно-правових актів.

Актуальність дослідження правового регулювання релокації підприємств із територій, де ведуться бойові дії, зумовлена тим, що ефективність механізму переміщення суб'єктів господарювання залежить не лише від наявності законодавчих гарантій здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану, а й від належної організації взаємодії уповноважених органів, залучених до процесу релокації. Йдеться про органи державної влади, органи місцевого самоврядування, центральні органи виконавчої влади, відповідальні за формування та реалізацію економічної політики, самі суб'єкти господарювання, логістичні та інфраструктурні установи, а також інші інституції, які забезпечують організаційне, інформаційне, фінансове та ресурсне супроводження переміщення підприємств. Саме через діяльність зазначених суб'єктів забезпечується практична реалізація державної політики щодо підтримки бізнесу, збереження виробничого потенціалу, відновлення господарської діяльності та мінімізації негативних наслідків збройної агресії для економіки України.

Практичне значення дослідження питання релокації підприємств істотно посилюється в умовах воєнного стану, оскільки повномасштабна збройна агресія спричинила необхідність переміщення значної кількості суб'єктів господарювання із територій, де ведуться активні бойові дії або існує загроза їх проведення у більш безпечні регіони. Релокація стала одним із механізмів збереження виробничих потужностей, трудового потенціалу та забезпечення безперервності господарської діяльності суб'єктів господарювання. За даними Міністерства економіки та довкілля України, у межах державної програми релокації станом на

липень 2022 року до безпечних регіонів України було переміщено 678 підприємств, із яких 467 уже відновили свою діяльність на нових місцях. Загалом через платформу цифрової взаємодії було подано 1732 заявки на релокацію [1]. У подальшому масштаби переміщення бізнесу зросли.

У науковій літературі також звертається увага на проблематику забезпечення стійкості підприємств в умовах воєнного стану, зокрема досліджуються питання релокації бізнесу, організаційних механізмів переміщення підприємств та державної підтримки суб'єктів господарювання. Так, С. І. Бай та В. С. Єлісєєв у статті «Управління підприємствами: виклики воєнного часу» досліджують вплив воєнного стану як на систему управління на українських підприємствах так і інструменти, що використовується менеджментом українських підприємств для забезпечення ефективної роботи в умовах збройної агресії [2, с. 64]. Л. П. Якимова у праці «Особливості релокації бізнесу у воєнний час: досвід українських підприємств», на основі аналізу інтерв'ю з представниками 80 релокованих підприємств та органів місцевої влади встановила, що після безпекового чинника ключовими критеріями вибору нової локації є логістична доступність і наявність виробничих майданчиків. Найбільшими викликами під час переїзду визнано загроза життю, організацію транспорту та демонтаж/завантаження обладнання» [3, с. 214]. Ю. О. Єршова, Т. С. Гудіма та А. О. Сошников у роботі «Релокація бізнесу в умовах воєнного стану: нормативно-правові аспекти диференційованого регулювання» дослідили питання класифікації різних видів релокацій (переміщення) суб'єктів господарювання, зокрема релокації, зумовленої наслідками повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, через призму правотворчої діяльності [4, с. 295].

Водночас питання правового регулювання релокації підприємств, механізмів його реалізації, а також ролі органів державної влади у забезпеченні процесу переміщення таких підприємств залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальшого наукового аналізу.

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання релокації підприємств із територій, де ведуться бойові дії або існує загроза їх ведення, аналізу нормативно-правових актів, механізмів державної підтримки та правових гарантій переміщення суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика правового регулювання релокації підприємств в Україні останніми роками отримала активне висвітлення у науковій літературі, що зумовлено безпрецедентними викликами для функціонування економіки в умовах повномасштабної збройної агресії, необхідністю збереження виробничого потенціалу держави, забезпечення безперервності господарської діяльності та підтримання зайнятості населення. Запровадження у 2022 році державного механізму релокації підприємств із територій, де ведуться бойові дії або існує загроза їх проведення, зумовило формування нового напрямку правового регулювання, що поєднує норми господарського, цивільного, адміністративного та трудового права. Водночас більшість наукових праць зосереджена переважно на економічних аспектах адаптації підприємств до умов воєнного стану, проблемах управління бізнесом, відновленні виробничої діяльності та організаційних особливостях переміщення підприємств. При цьому питання правового аналізу особливостей регулювання релокації підприємств, визначення повноважень органів державної влади і місцевого самоврядування, ефективності механізмів державної підтримки та правових гарантій держави для переміщених суб'єктів господарювання потребують подальшого наукового дослідження.

Важливе значення для дослідження адаптації суб'єктів господарювання до умов воєнного стану має наукова праця С. Бая та В. Єлісєєва «Управління підприємствами: виклики воєнного часу». У зазначеній статті автори досліджують вплив повномасштабної війни на умови функціонування українських підприємств, визначають основні виклики для системи управління та аналізують управлінські інструменти, які застосовуються підприємствами для забезпечення стабільності діяльності в кризових умовах. Зокрема, серед напрямів адаптації підприємств до нових умов розглядається релокація як один із механізмів реагування на зміну зовнішнього середовища та забезпечення подальшого функціонування бізнесу [2, с. 64]. Водночас ця праця має переважно економіко-управлінську спрямованість і не містить аналізу правового регулювання процесу релокації підприємств, адміністративно-правового статусу суб'єктів, залучених до його організації, а також дослідження повноважень органів влади у сфері забезпечення переміщення виробничих потужностей. Тому положення зазначеного дослідження можуть бути використані для розкриття економічної сутності та практичного значення релокації підприємств.

Окремий напрям наукового опрацювання становлять дослідження, присвячені практичним аспектам релокації підприємств в умовах воєнного стану. У цьому контексті цікавою є стаття Л. П. Якимової «Особливості релокації бізнесу у воєнний час: досвід українських підприємств», у якій досліджено процес прийняття підприємствами рішень щодо переміщення, основні виклики під час релокації та особливості відновлення діяльності на новій території. Авторка аналізує досвід 80 підприємств, переміщених у більш

безпечні регіони України, та визначає ключові чинники, що впливають на вибір нового місця розташування бізнесу, серед яких після критерію безпеки важливе значення мають логістична доступність і наявність відповідного виробничого майданчика. Особливу увагу приділено проблемам, пов'язаним із транспортуванням обладнання, організацією виробничого процесу, формуванням команди та адаптацією підприємств до умов нового регіону [3, с. 214]. Значення зазначеного дослідження для аналізу релокації підприємств полягає у розкритті її практичного змісту, що включає організаційні, виробничі, кадрові та стратегічні зміни в діяльності суб'єктів господарювання. Водночас стаття не спрямована на дослідження правових засад релокації, зокрема, визначення правового статусу учасників цього процесу або аналізу повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування у сфері державної підтримки переміщення підприємств. Тому положення цієї праці можуть бути використані для характеристики фактичних проблем і наслідків релокації бізнесу.

Суттєве значення для формування правового підходу до проблематики релокації має праця Ю. О. Єршової, Т. С. Гудіми та А. О. Сошникова «Релокація бізнесу в умовах воєнного стану: нормативно-правові аспекти диференційованого регулювання». У цьому дослідженні автори аналізують нормативно-правові засади переміщення суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, звертають увагу на особливості правового регулювання релокаційних процедур, важливість ефективної державної політики у сфері підтримки бізнесу та необхідність удосконалення відповідного законодавства [4, с. 295]. Наукова цінність цієї роботи полягає у розгляді релокації не лише як економічного явища, а як правового механізму, який потребує належного нормативного забезпечення, визначення повноважень компетентних органів та встановлення процедур взаємодії між державою і суб'єктами господарювання.

Дотичні до проблематики правового забезпечення релокації аспекти висвітлено у працях В. І. Теремецького та співавторів. Так, В. І. Теремецький і О. М. Соколов дослідили способи захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб, що має значення для осмислення гарантій збереження та захисту майнових активів у ситуації вимушеного переміщення [5, с. 30–39]. Крім того, Я. В. Журавель і В. І. Теремецький розкрили правову природу реєстраційних дій як форми публічного адміністрування, що є важливим для аналізу зміни місцезнаходження та державної реєстрації релокованих суб'єктів господарювання [6, с. 227–238]. У праці В. І. Теремецького, присвяченій стимулюванню залучення інвестицій у проекти реконструкції та відновлення України, обґрунтовано правові й інституційні механізми залучення інвестицій, розвитку індустріальних парків і забезпечення сталого повоєнного відновлення, які можуть бути використані під час формування довгострокових моделей підтримки релокованого бізнесу [7, с. 285–297].

У контексті правового забезпечення господарської діяльності підприємств в умовах надзвичайних обставин важливими є також дослідження, присвячені державному регулюванню економічних процесів у період воєнного стану. В цій частині специфіка релокації полягає у поєднанні приватного інтересу суб'єкта господарювання щодо збереження власної господарської діяльності з публічним інтересом держави у забезпеченні функціонування економіки, збереженні робочих місць та підтриманні регіонального розвитку. Даному напрямку присвячені роботи низки науковців.

У роботі В. В. Дикань та Н. Л. Фролова «Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час» розглянуто ключові зміни, реалізовані на сьогодні державою, для підтримки малого та середнього підприємництва в умовах війни [8]. У статті V. Ostrynskyi, N. Nykytchenko, I. Sopilko, V. Krykun, V. Mykulets «EPC-contracts using in renewable energy: Legal and practical aspect» проаналізовано особливості застосування ЕРС-контрактів як комплексного договірної механізму реалізації проектів будівництва об'єктів відновлюваної енергетики та запропоновано рекомендації, спрямовані на підвищення інвестиційної привабливості України та гармонізацію договірної регулювання із сучасною міжнародною практикою [9, с. 313]. У науковому дослідженні О. О. Лабунського «Державна підтримка суб'єктів малого підприємництва засобами податкового стимулювання: господарсько-правовий аспект» обґрунтовано, що податкова підтримка становить самостійний напрям державної підтримки суб'єктів малого підприємництва, яка відрізняється від фінансової за юридичною природою, джерелами походження, способами реалізації та економіко-правовими наслідками, а також уточнено поняття податкових стимулів з виділенням їх сутнісних характеристик [10, с. 30].

Окремого значення набувають дослідження, присвячені ролі органів державної виконавчої влади у забезпеченні економічних процесів в умовах воєнного стану. Наприклад Р. С. Кірін та Р. М. Ширшикова у своїй праці «Правові аспекти вимушеної релокації підприємств в умовах економічного відновлення держави» звертають увагу, що більшість органів державної влади, що були залучені до виконання План невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з

територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію [11] так і не отримали відповідних повноважень, спрямованих на сприяння ВРП або підтримку ВПСГ. Це не відображено у жодному законодавчому чи підзаконному акті, яким визначено правовий статус: Мінекономіки, Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України (Мінстратегпром), Міністерство розвитку громад та територій України (Мінрегіон) та Міністерство інфраструктури України (Мінінфраструктури) (після об'єднання згідно із постановою Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) № 1545 від 31.12.2024 р. – Мінрозвитку), Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ), Міністерство енергетики України (Міненерго), Міністерство фінансів України (Мінфін) та ін.» [12, с. 48]. Відповідно це впливає на результат взаємодії центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, регіональних адміністрацій та інших установ, залучених до організаційного, інформаційного, логістичного й ресурсного забезпечення переміщення підприємств із зацікавленими суб'єктами господарювання та визначає ефективність реалізації державної політики у сфері підтримки релокованого бізнесу. Також, П. А. Покотілов, О. В. Гарагонич у своїй праці «Правові проблеми взаємодії держави та бізнесу в умовах воєнного стану» зазначають, що тимчасові інструменти податкового регулювання, запроваджені в умовах воєнного стану, спричинили низку системних суперечностей, пов'язаних із податковою стабільністю, реалізацією дискреційних повноважень контролюючих органів та забезпеченням належного рівня податкового комплаєнсу [13, с. 29].

В цій частині не втрачає актуальності питання захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, зокрема Н. В. Никитченко у своїй праці «Визнання права як спосіб захисту прав суб'єктів господарювання» розглядає визнання права як ефективний господарсько-правовий спосіб захисту прав суб'єктів господарювання, спрямований на усунення правової невизначеності, підтвердження належності майнових та інших прав бізнесу й забезпечення їх судового захисту у разі порушення або оспорювання [14, с. 24].

Не менш важливим є питання взаємодії органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарювання, а також їх безпосередня роль у підтриманні релокованого бізнесу. Зокрема, Р.Б. Бедрій у праці «Поняття економічної основи місцевого самоврядування та її організаційно-правове забезпечення в умовах війни в Україні» акцентує увагу, що «повномасштабна війна, розгорнута російською федерацією, суттєво вплинула на пріоритети розвитку територіальних громад в Україні, перенісши їх з площини забезпечення сталого і ефективного економічного розвитку у площину гарантування безпеки для своїх жителів та економічного «виживання» суб'єктів господарювання» [15, с. 63]. Повномасштабна війна докорінно трансформувала пріоритети розвитку територіальних громад, змістивши акцент із забезпечення сталого економічного розвитку на гарантування безпеки населення, збереження економічної спроможності громад та створення умов для функціонування й відновлення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Відповідно суттєво зросла роль органів державної влади та місцевого самоврядування, які забезпечують організаційно-правові умови для релокації підприємств, сприяють їх інтеграції до економіки приймаючих громад, розвитку необхідної інфраструктури та створенню сприятливого інвестиційного середовища для відновлення господарської діяльності.

Таким чином, аналіз сучасної наукової літератури свідчить, що дослідниками сформовано вагоме підґрунтя для вивчення економічних, управлінських та правових аспектів релокації підприємств в умовах воєнного стану. Наукові праці С. І. Бая, О. В. Гарагонича, Т. С. Гудіми, Я. В. Журавля, Р. С. Кіріна, В. І. Теремецького, А. О. Сошникова та інших дозволяють розкрити релокацію як механізм адаптації бізнесу до кризових умов, визначити окремі напрями її правового забезпечення, а також охарактеризувати майнові, реєстраційні та інвестиційні складові цього процесу. Попри наявність значної кількості наукових праць, питання правового регулювання релокації підприємств потребує додаткового дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Релокація підприємств в умовах воєнного стану в Україні є специфічним організаційно-правовим явищем, яке виникло як відповідь держави на необхідність збереження економічного потенціалу, забезпечення безперервності господарської діяльності та мінімізації негативних наслідків збройної агресії. На відміну від звичайного переміщення суб'єкта господарювання, яке переважно є результатом управлінського рішення власника або керівника підприємства, релокація в умовах війни має комплексний характер і поєднує приватноправові відносини щодо зміни місцезнаходження, переміщення майна та організації виробництва із публічно-правовими механізмами державної підтримки, координації та адміністративного супроводу.

Правове регулювання релокації підприємств здійснюється на основі сукупності нормативно-правових актів різної юридичної сили, які визначають загальні засади здійснення господарської діяльності,

особливості функціонування економіки в умовах воєнного стану, компетенцію органів державної влади та спеціальні механізми підтримки суб'єктів господарювання.

Конституційною основою правового регулювання релокації є положення статей 41 і 42 Конституції України, якими гарантується право приватної власності та право кожного на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. У контексті переміщення підприємств ці положення мають принципове значення, оскільки релокація безпосередньо пов'язана із забезпеченням можливості власника розпоряджатися майном підприємства, зберігати виробничі активи та продовжувати господарську діяльність в інших регіонах держави. Водночас реалізація цих прав у період воєнного стану може здійснюватися з урахуванням спеціальних обмежень, встановлених законодавством.

Основним нормативним актом, який визначає особливості функціонування державного механізму в умовах війни, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Цей Закон встановлює порядок запровадження воєнного стану, визначає повноваження органів державної влади та військового командування, а також передбачає можливість застосування спеціальних заходів для забезпечення економічної безпеки держави. Значення цього нормативного акту для правового регулювання релокації полягає в тому, що він створює правові передумови для оперативного реагування держави на загрози функціонування підприємств у районах бойових дій, зокрема шляхом координації діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Безпосередньо господарсько-правові засади релокації ґрунтуються на положеннях господарського законодавства. Суб'єкти господарювання здійснюють господарську діяльність самостійно, на власний ризик, а держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів господарювання та створює умови для розвитку підприємництва. У сфері релокації це означає, що рішення про переміщення виробничих потужностей приймається самим суб'єктом господарювання, однак держава формує організаційні та правові умови для реалізації такого рішення. Застосування норм господарського законодавства також охоплює питання зміни місцезнаходження суб'єкта господарювання, його державної реєстрації, виконання договірних зобов'язань, збереження майнових прав та продовження господарської діяльності після переміщення. У цьому контексті реєстраційні дії виступають правовою формою публічного адміністрування, за допомогою якої держава офіційно визнає юридично значущі факти [6, с. 227–238].

Важливе значення має цивільне законодавство, положення якого регулюють майнові та договірні відносини, що виникають у процесі релокації. Переміщення підприємства може передбачати укладення договорів щодо оренди нових приміщень, транспортування обладнання, зберігання майна, постачання ресурсів, а також зміну умов виконання раніше укладених договорів. Отже, йдеться про забезпечення стабільності майнового обороту, належний захист майнових прав та можливість адаптації суб'єкта господарювання до нових умов [5, с. 30–39].

По суті законодавець визначивши організаційні засади переміщення підприємств із територій, де ведуться бойові дії або існує загроза їх проведення, до безпечніших регіонів України, передбачив механізм взаємодії суб'єктів господарювання з Міністерством економіки, обласними військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування та іншими, залученими до процесу переміщення, органами.

Водночас реалізація заходів з переміщення підприємств передбачає участь широкого кола суб'єктів владних повноважень. Органи місцевого самоврядування також відіграють значну роль через участь у забезпеченні використання місцевих ресурсів, взаємодію з суб'єктами господарювання та сприяння їх інтеграції у соціально-економічне середовище відповідних територіальних громад.

Особливістю правового регулювання релокації є також її міжгалузевий характер. Вона не обмежується виключно нормами господарського законодавства, оскільки охоплює адміністративно-правові, трудові, цивільно-правові та організаційні аспекти. Наприклад, переміщення підприємства передбачає вирішення питань щодо працівників, що регулюється Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX. Цей Закон визначає особливості регулювання трудових відносин у період воєнного стану, зокрема можливість зміни умов праці, переведення працівників та інших організаційних заходів, необхідних для продовження діяльності підприємства. Тобто процес релокації підприємств передбачає не лише переміщення засобів виробництва, а й збереження кадрового потенціалу підприємства.

Безпосередні організаційні засади здійснення релокації підприємств в умовах воєнного стану були визначені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 березня 2022 року № 246-р «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію».

Зазначеним актом передбачено комплекс заходів, спрямованих на організацію переміщення виробничих потужностей суб'єктів господарювання, визначення ролі органів державної влади та місцевого рівня у забезпеченні такого переміщення, а також створення умов для розміщення підприємств на безпечних територіях. Реалізація релокації підприємств в умовах воєнного стану здійснюється в межах програми переміщення підприємств, яка є одним із ключових організаційно-правових інструментів державної політики у цій сфері. Відповідно до механізму її функціонування суб'єкти господарювання подають заявки щодо потреби у переміщенні виробничих потужностей. На підставі поданої інформації забезпечується координація взаємодії між органами державної влади, військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування, територіальними громадами та суб'єктами господарювання з метою визначення можливостей розміщення виробництва, забезпечення необхідною інфраструктурою та відновлення господарської діяльності на безпечних територіях.

У цьому контексті важливою є організаційна підтримка держави у сфері транспортування обладнання, матеріальних цінностей та виробничих ресурсів. Переміщення активів суб'єкта господарювання має здійснюватися з дотриманням положень цивільного та господарського законодавства, оскільки обладнання, нерухоме майно, товарні запаси та інші матеріальні ресурси залишаються об'єктами права власності відповідного суб'єкта господарювання. Витрати на переміщення, зокрема на демонтаж, транспортування, охорону й оренду, мають підтверджуватися належними первинними документами (договорами, актами, рахунками). Документальне оформлення таких операцій є необхідною передумовою їх належного бухгалтерського і податкового обліку.

Звичайно, релокація є реалізацією господарської самостійності підприємства, однак її особливістю в умовах війни є те, що таке рішення приймається під впливом зовнішніх факторів. З одного боку це - загрози знищення майна, припинення виробничого процесу або неможливості забезпечення безпечних умов праці, з іншої – реальних можливостей розміщення таких підприємств у приймаючих регіонах. Цей процес передбачає пошук відповідних виробничих або складських приміщень, оцінку їх технічної придатності, можливості підключення до необхідної інфраструктури та відповідність специфіці діяльності конкретного підприємства. У цьому випадку значну роль відіграють органи місцевого самоврядування, які відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» беруть участь у вирішенні питань місцевого економічного розвитку, використання комунального майна та підтримки підприємництва на території відповідної громади. Як правило, органи місцевої влади сприяють суб'єктам господарювання. Хоча і відмовити у переміщенні також не мають права, адже підстав для такого рішення немає. Але є певні умови, що визначають швидкість розгляду і виконання заявки, можливість демонтажу, логістичні питання, наявність локацій з умовами в приймаючих регіонах, черговість релокації тощо.

У науковій і практичній літературі, а також у мережі Інтернет наведено низку рекомендацій для суб'єктів господарювання, що містять загальні алгоритми здійснення релокації. Зокрема, ефективна релокація підприємства може включати такі етапи: 1) аналіз поточної ситуації та діяльності компанії, а саме проведення аудиту для оцінки потенціалу підприємства, його потреб, умов і перспектив розвитку; 2) визначення цілей переміщення бізнесу, серед яких збереження виробництва і персоналу, захист від бойових дій та загрози окупації, розширення ринків збуту й удосконалення логістики; 3) пошук можливих варіантів релокації із залученням урядової програми, сервісу «Дія. Бізнес», міжнародних донорів, громадських організацій, органів місцевого самоврядування та індустриальних парків; 4) підготовку компанії до релокації з урахуванням потреб у приміщеннях, організації виробництва, персоналі, маркетингу, фінансуванні, бізнес-моделі та стратегії; 5) перевезення майна і його документальне супроводження, включаючи оформлення необхідних документів та здійснення реєстраційних дій; 6) організацію роботи на новому місці, зокрема підготовку до запуску виробництва та кадрове забезпечення; 7) відновлення діяльності з подальшим аналізом поточної ситуації та усуненням виявлених проблем [16].

Нормативно-правове регулювання релокації підприємств в Україні характеризується комплексністю та поєднанням загальних норм господарського законодавства із спеціальними правовими механізмами, сформованими в умовах воєнного стану. Основною особливістю цього регулювання є баланс між автономією суб'єктів господарювання у прийнятті рішення про переміщення та активною роллю держави у створенні організаційних, адміністративних і правових умов для реалізації такого рішення. Проте у законодавстві України досі відсутнє загальне визначення терміну «релокація підприємств» як окремого універсального поняття (для всіх суб'єктів господарювання). Водночас законодавство містить окремі положення, які регулюють процеси релокації підприємств, а також визначення терміна «релокація» у спеціальному нормативно-правовому акті.

Визначення терміну «релокація» є у Порядку здійснення релокації та заходів з підвищення захищеності виробничих потужностей резидентів Дія City, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 17.12.2025 № 1746. Відповідно до цього акту «Релокація – це комплекс заходів, що полягають у зміні місцезнаходження та перенесенні місця фактичного провадження діяльності або виробничих потужностей резидента Дефенс Сіті, або його філій, відділень, або інших відокремлених підрозділів на іншу територію України». Однак воно стосується вузької сфери (резидентів Дефенс Сіті). Відповідно доцільно зробити висновок, що дане поняття потребує законодавчого врегулювання.

Висновки. У статті обґрунтовано, що релокація підприємств в умовах воєнного стану є комплексом взаємопов'язаних організаційних, управлінських і майнових заходів, які здійснюються суб'єктом господарювання у взаємодії з органами державної влади та місцевого самоврядування в межах їх законодавчо визначених повноважень з метою переміщення підприємства або його виробничих потужностей на безпечну територію для забезпечення безперервності господарської діяльності.

Встановлено, що подальший розвиток правового регулювання релокації підприємств потребує вдосконалення визначення поняття «релокація підприємства», з'ясування його правової природи та чіткого визначення компетенції органів державної влади і місцевого самоврядування. Подальшого дослідження потребує також майново-логістичне забезпечення релокації, яке охоплює транспортування обладнання, переміщення матеріальних ресурсів, пошук виробничих приміщень та створення умов для відновлення діяльності підприємства. Саме майново-логістичний напрям залишається одним із найбільш проблемних. Законодавство не містить чітко визначеного порядку компенсації витрат суб'єктів господарювання, пов'язаних із транспортуванням обладнання, орендою нових приміщень або відновленням виробництва. У багатьох випадках підприємства змушені самостійно фінансувати значну частину витрат, що обмежує можливості малого і середнього бізнесу.

З'ясовано, що проблемою залишається також питання збереження кадрового потенціалу підприємств. Частина працівників не має можливості переміститися разом із підприємством через сімейні, соціальні або житлові обставини. Це призводить до кадрового дефіциту на релокованих підприємствах та ускладнює повне відновлення виробничої діяльності.

Зроблено висновок, що інститут релокації підприємств в Україні є ефективним антикризовим інструментом, який дав змогу зберегти частину економічного потенціалу держави в умовах війни. Водночас його подальший розвиток потребує переходу від тимчасового адміністративного реагування до системної нормативної моделі, яка забезпечуватиме не лише переміщення підприємств, а й їх повноцінне відновлення та сталий розвиток у післявоєнний період. Формування такої моделі передбачає запровадження дієвих правових механізмів стимулювання інвестицій, розвитку індустріальних парків та активізації участі приватного капіталу у фінансуванні й реалізації проєктів реконструкції та відновлення економіки.

Список використаних джерел

1. Міністерство економіки України. Релокація бізнесу: у безпечні регіони переміщено вже 678 підприємств. 16.07.2022. URL: <https://h1.nu/1v8SH> (дата звернення: 02.08.2026).
2. Бай С. І., Єлісєєв В. С. Управління підприємствами: виклики воєнного часу. *Scientia fructuosa*. 2023. Т. 152, № 6. С. 64–78. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2023\(152\)05](https://doi.org/10.31617/1.2023(152)05).
3. Якимова Л. П. Особливості релокації бізнесу у воєнний час: досвід українських підприємств. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2024. № 5. С. 214–229. DOI: <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2024-5-214-229>.
4. Гудіма Т. С., Єршова Ю. О., Сошников А. О. Релокація бізнесу в умовах воєнного стану: нормативно-правові аспекти диференційованого регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2025. Вип. 90, ч. 2. С. 295–304. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.41>.
5. Теремецький В. І., Соколов О. М. Способи захисту майнових прав внутрішньо переміщених осіб. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Право. 2018. Вип. 16. С. 30–39.
6. Журавель Я. В., Теремецький В. І. Здійснення реєстраційних дій як прояв правової форми публічного адміністрування. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2 (89). С. 227–238. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.21>.
7. Теремецький В. І. Стимулювання залучення інвестицій у проєкти реконструкції та відновлення України: концептуальні та прикладні засади. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського*

- університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право. 2025. Вип. 19 (31). С. 285–297. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2025.19.31.285-297>.
8. Дикань В. В., Фролова Н. Л. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. Економіка та суспільство. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56>.
 9. Ostrynskyi V., Nykytchenko N., Sopilko I., Krykun V., Mykulets V. EPC-contracts using in renewable energy: legal and practical aspect. Amazonia Investiga. 2022. Vol. 11, no. 52. P. 309–317. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.33>.
 10. Лабунський О. О. Державна підтримка суб'єктів малого підприємництва засобами податкового стимулювання: господарсько-правовий аспект : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081 «Право». Вінниця, 2026. 264 с.
 11. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.03.2022 № 246-р. Офіційний вісник України. 2022. № 28. Ст. 1552.
 12. Кірін Р. С., Ширшикова Р. М. Правові аспекти вимушеної релокації підприємств в умовах економічного відновлення держави. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2025. Вип. 88, ч. 2. С. 45–56. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.6>.
 13. Покотілов П. А., Гарагонич О. В. Правові проблеми взаємодії держави та бізнесу в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство. 2026. Т. 2, № 3. С. 29–36. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.03.2.3>.
 14. Никитченко Н. В. Визнання права як спосіб захисту прав суб'єктів господарювання. Проблеми законності. 2011. Вип. 117. С. 23–31.
 15. Бедрій Р. Б. Поняття економічної основи місцевого самоврядування та її організаційно-правове забезпечення в умовах війни в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 75, ч. 1. С. 59–64. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.9>.
 16. Мартинюк А. Релокація бізнесу в умовах війни: оформлення переміщення підприємства, бухгалтерські нюанси. БІП. 19.05.2025. URL: <https://bip.net.ua/articles/relokacziya-biznesu-v-umovah-vijni/> (дата звернення: 02.08.2026).

References

1. Ministerstvo ekonomiky Ukrainy (2022, July 16). Relokatsiia biznesu: u bezpechni rehiony peremishcheno vzhe 678 pidpriemstv [Business relocation: 678 enterprises have already been moved to safer regions]. Retrieved from <https://h1.nu/1v8SH> [in Ukrainian].
2. Bai, S. I. & Yelisieiev, V. S. (2023). Upravlinnia pidpriemstvamy: vyklyky voiennoho chasu [Enterprise management: wartime challenges]. Scientia fructuosa, 152(6), 64–78. [https://doi.org/10.31617/1.2023\(152\)05](https://doi.org/10.31617/1.2023(152)05) [in Ukrainian].
3. Yakymova, L. P. (2024). Osoblyvosti relokatsii biznesu u voiennyi chas: dosvid ukraïnskykh pidpriemtsiv [Features of business relocation during wartime: the experience of Ukrainian entrepreneurs]. Acta Academiae Beregsiensis. Economics, 5, 214–229. <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2024-5-214-229> [in Ukrainian].
4. Hudima, T. S., Yershova, Yu. O. & Soshnykov, A. O. (2025). Relokatsiia biznesu v umovakh voiennoho stanu: normatyvno-pravovi aspekty dyferentsiiovanoho rehuliuвання [Business relocation under martial law: regulatory and legal aspects of differentiated regulation]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law, 90(2), 295–304. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.41> [in Ukrainian].
5. Teremetskyi, V. I. & Sokolov, O. M. (2018). Sposoby zakhystu mainovykh prav vnutrishno peremishchenykh osib [Methods of protecting the property rights of internally displaced persons]. Visnyk Mariupolskoho derzhavnogo universytetu. Serii: Pravo – Bulletin of Mariupol State University. Series: Law, 16, 30–39 [in Ukrainian].
6. Zhuravel, Ya. V. & Teremetskyi, V. I. (2020). Zdiisnennia reiestratsiinykh dii yak proiav pravovoi formy publichnogo administruvannya [Registration actions as a manifestation of the legal form of public administration]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs, 2(89), 227–238. <https://doi.org/10.32631/v.2020.2.21> [in Ukrainian].

7. Teremetskyi, V. I. (2025). Stymuliuvannia zaluchennia investytsii u proiekty rekonstruktsii ta vidnovlennia Ukrainy: kontseptualni ta prykladni zasady [Stimulating investment attraction in Ukraine's reconstruction and recovery projects: conceptual and applied foundations]. *Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho. Serii: Pravo – Scientific and Information Bulletin of Ivano-Frankivsk University of Law Named after King Danylo Halytskyi. Series: Law*, 19(31), 285–297. <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2025.19.31.285-297> [in Ukrainian].
8. Dykan, V. V. & Frolova, N. L. (2022). Napriamy ta instrumenty derzhavnoi pidtrymky rozvytku maloho ta serednoho biznesu v Ukraini u voiennyi chas [Directions and instruments of state support for the development of small and medium-sized businesses in Ukraine during wartime]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 38. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56> [in Ukrainian].
9. Ostrynskyi, V., Nykytchenko, N., Sopilko, I., Krykun, V. & Mykulets, V. (2022). EPC-contracts using in renewable energy: Legal and practical aspect. *Amazonia Investiga*, 11(52), 309–317. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.52.04.33>.
10. Labunskyi, O. O. (2026). Derzhavna pidtrymka subiektiv maloho pidpriemnytstva zasobamy podatkovoho stymuliuvannia: hospodarsko-pravovyi aspekt [State support for small business entities through tax incentives: an economic and legal aspect]. Doctor of Philosophy dissertation in Law, specialty 081 “Law”. Vinnytsia, 264 p. [in Ukrainian].
11. Kabinet Ministriv Ukrainy (2022, March 25). Pro zatverdzhennia planu nevidkladnykh zakhodiv z peremishchennia u razi potreby vyrobnychych potuzhnosti subiektiv hospodariuvannia z terytorii, de vedutsia boiovi dii ta/abo ye zahroza boiovykh dii, na bezpechnu terytoriiu: rozporiadzhennia № 246-r [On approval of the plan of urgent measures for the relocation, where necessary, of the production facilities of business entities from territories where hostilities are taking place and/or where there is a threat of hostilities to a safe territory: Order No. 246-r]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Gazette of Ukraine*, 28, art. 1552 [in Ukrainian].
12. Kirin, R. S. & Shyrshykova, R. M. (2025). Pravovi aspekty vymushenoї relokatcii pidpriemstv v umovakh ekonomichnoho vidnovlennia derzhavy [Legal aspects of the forced relocation of enterprises in the context of the state's economic recovery]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 88(2), 45–56. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.6> [in Ukrainian].
13. Pokotilov, P. A. & Harahonych, O. V. (2026). Pravovi problemy vzaiemodii derzhavy ta biznesu v umovakh voiennoho stanu [Legal problems of interaction between the state and business under martial law]. *Analychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2(3), 29–36. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.03.2.3> [in Ukrainian].
14. Nykytchenko, N. V. (2011). Vyznannia prava yak sposib zakhystu prav subiektiv hospodariuvannia [Recognition of a right as a method of protecting the rights of business entities]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality*, 117, 23–31 [in Ukrainian].
15. Bedrii, R. B. (2022). Poniattia ekonomichnoi osnovy mistsevoho samovriaduvannia ta yii orhanizatsiino-pravove zabezpechennia v umovakh viiny v Ukraini [The concept of the economic basis of local self-government and its organizational and legal support during the war in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 75(1), 59–64. <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.9> [in Ukrainian].
16. Martyniuk, A. (2025, May 19). Relokatsiia biznesu v umovakh viiny: oformlennia peremishchennia pidpriemstva, bukhhalterski niuansy [Business relocation during wartime: documenting the relocation of an enterprise and accounting considerations]. BIP. Retrieved from <https://bip.net.ua/articles/relokacziya-biznesu-v-umovah-vijni/> [in Ukrainian].